

Popovskiy A. M. Did the shifters extinct?

Summary

The article deals with etymology, synonymics and lexico-semantic functions of the word «pereverten» (shifter) in the relation to mythology and actual perception of the Ukrainian society development in different epochs in folk speech and in the sources of various genres. The author states that the given language phenomenon is becoming more active and semantic meaning of it has been defined in the context of vocabulary research, mass media, public persons and elocutionist from T. Shevchenko up to now.

The widespread use of the given language unit is explained by, firstly, the demands of the progressive public thought to evaluate various moral criteria of different layers of Ukrainian society in Russian tsarist regime, communist ideology of the Soviet Union, as well as in the state formation process of young sovereign Ukraine. In its turn it reveals the negative double-faced essence of the human nature of those timeservers and traitors who stand against the fight for universal moral values and democratic principles of an independent state development.

Key words: shifter, changeling, folk popular belief, anthroponyms, synonyms, colonial policy.

УДК 821.161.2

Приймак І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету
E-mail: prijmak_inna@ukr.net

**ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС В. ГНАТЮКА
(НА МАТЕРІАЛІ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ)**

У статті досліджується епістолярна спадщина В. Гнатюка й Осипа Маковоя. Акцентується увага на внесок В. Гнатюка в різні аспекти громадського, культурного й літературного життя.

Ключові слова: епістолярний дискурс, українська література, національне відродження.

Серед видатних учених, які належать до Львівської філологічної школи, чільне місце належить Володимирові Михайловичу Гнатюку. Видатний фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик, журналіст, редактор, книговидавець, перекладач, соціолог, демограф, – як бачимо, коло його наукових і громадських зацікавлень досить широке.

Доба помежів'я XIX – XX ст. знакова в національній історії, відзначається активізацією громадського, політичного, мистецького життя. Яскравою постаттю у ці часи є В. Гнатюк. Ф. Стеблій слушно зазначає: «Учений розпочав свою наукову і громадсько-політичну діяльність на зламі XIX – XX ст., коли йшов до завершення процес формування сучасної української нації, а український національний рух вступив у свою найвищу стадію – політичну і в умовах наближення розпаду Російської та Австро-Угорської імперій, що розшматували живе тіло цієї нації, поставив на порядок денний питання про відновлення власної незалежної держави».

Вивчення діяльності Володимира Гнатюка почалося ще на початку XX ст., після виходу в світ перших його публікацій, які критики оцінили досить позитивно. Зокрема, Ю. Дзерович та Е. Сабов висловили враження щодо його 1-го тому «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», а О. Маковей проаналізував статті вченого у Записках НТШ. Серед праць про діяльність В. Гнатюка значне місце займають дослідження професора Львівського університету Ф. Колесси, який високо оцінив В. Гнатюка як наукового та громадського діяча, а також як людину, котра багато зробила для розвитку рідної мови на західноукраїнських землях.

З наукових праць початку 1960-х рр., що стосувалися діяльності вченого варто, насамперед, згадати роботу О. Дея, у якій автор розкрив методіку збирацької діяльності В. Гнатюка. Проте найвагомішою роботою цього періоду стала монографія М. Яценка «Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність», у якій автор, окресливши в загальному життєвий та творчий шлях митця, велику увагу приділив дослідженню основних напрямків етнографічної діяльності вченого.

З кінця 1960-х рр. постать В. Гнатюка стала у колі наукових зацікавлень відомого вченого Миколи Мушинки. Однією з перших його праць була «Кореспонденція В. Гнатюка з Панькевичем», у

якій автор висвітлив творчі взаємини і співпрацю вчених. Вагомим внеском у дослідження різних аспектів багатогранної діяльності В. Гнатюка є фундаментальна праця «Володимир Гнатюк. Літературна і громадська діяльність», яка побачила світ 1987 року.

Загалом, дослідження діяльності відомого діяча в Україні на початок XXI ст. об'єднує значну кількість досліджень та критичних матеріалів про творчість В. Гнатюка. Однак велика частина рукописних матеріалів, епістоляріїв ще й до сьогодні є малодоступними, не залучені до комплексного джерелознавчого аналізу. У фонді 83 «В. Гнатюк» Відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Шевченка НАН України міститься 133 справи з листами В. Гнатюка, а також українських та європейських діячів до вченого. Зокрема, листи Бодуена де Куртуне, Білинського, Мочульського Маковея, Доманицького до Гнатюка, а також ученого до І. Франка. У фонді 3 «І. Франко» Відділу рукописів Інституту літератури ім. Шевченка НАН України зберігаються цінні документи, що стосуються співпраці славетного Каменяра з В. Гнатюком. Окрім того, епістолярні форми відомого вченого містяться в особових фондах О. Кобилянської, Л. Яновської, О. Маковея.

У цьому дослідженні ми предметно зупинимося на епістолярному діалозі В. Гнатюка з О. Маковеєм. В архівних фондах налічується близько кількох десятків листів, початок листування датується ще 1895 роком, коли Володимир був «слухачем фільзорії». У своєму спілкуванні респонденти порушують різноманітні проблеми, проте чи не найважливішою є питання видавничої справи. Зокрема В. Гнатюк докладно пише про організацію ювілею 25-річної літературної діяльності Івана Франка. Говорить про вихід у світ альманаху, де будуть вміщені твори відомих українських письменників, а також розповідає про видавничі проекти, зокрема планується видати:

- «1) науково-критичну брошуру про його (Франкову – І. П.) діяльність;
- 2) популярну брошуру про те ж;
- 3) збірку композицій зложених до нього слів;
- 4) збірки недрукованих ще його поезій;
- 5) портрет;
- 6) альманах письменників» [4].

Зауважимо, що всі ці проекти були успішно втілені в життя. В. Гнатюк був мудрим порадиником, умів підтримати, розрадити колег по літературному цеху. Варто відзначити толерантність і поміркованість думок вченого, так О. Маковеєм він слушно рекомендує: «Щодо рецензії Стешенка, то думаю, що тут не сталося нічого страшного. Мені Ваша праця сподобалася, Франкові так само (він зробив їй лише кілька невеличких закидів, але як згодився на друк її, то цинив її очевидно високо, а як не сподобалося Стешенкові, а може ще комусь, то що на те порадити? Трудно любити когось на свій кошт»[3]. Впадає у вічі і загальний настрій листування, доброзичливий, з властивим обом респондентам м'яким гумором. Про дружні стосунки може свідчити і поступова зміна звертання з досить офіційного на початку – «пане редакторе», на більш тепле – «пане товаришу».

Як літературознавця й лінгвіста В. Гнатюка глибоко цікавили питання історії давньої української, зокрема закарпатської літератури, написаної народною розмовною мовою, про що свідчать його праці: «Причинок до літератури нашого віршотворства» (1898), «Кілька духовних віршів. Співанник із Грушова» (1903), «Угорські духовні вірші» (1902), а також перша ґрунтовна розвідка про розвиток новітньої (друга половина XIX ст.) літератури, подана в другій частині його праці «Русини в Угорщині» (1899), що була опублікована у Празі чеською мовою.

Предметом особливої уваги вченого були нестерпні умови життя українців Закарпаття перед лицем асиміляторської політики правлячих кіл Угорщини та надання допомоги їх національному відродженню. Цій темі він присвятив у галицькій українській та чеській пресі серію статей, з-поміж яких виділявся укладений ним спільно з І. Франком маніфест «І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти малярського тисячоліття», підписаний поряд з І. Франком визначними українськими діячами: В. Будзиновським, С. Даниловичем, В. Охримовичем, М. Павликом, Ю. Романчуком, О. Терлецьким, К. Трильовським, А. Чайківським та ін.

Скрупульозно зібраний і високо професійно опрацьований ученим при підготовці вже згаданих публікацій багатющий джерельний матеріал, власні спостереження були покладені в основу його

оригінальної синтетичної історичної праці під назвою «Національне відродження австро-угорських українців».

Національне відродження у Галичині, писав згодом В. Гнатюк у праці «Наукове товариство імени Шевченка», «...виявило всю свою силу в 1918 – 1919 роках», коли самовіддана і відчайдушна боротьба широких народних мас за відродження національної державности у вигляді Західно-Української Народної Республіки мала змогу спертися на вже підготовлений ґрунт для формування її організаційних структур.

Що ж стосується Закарпаття, то, як вважає В. Гнатюк, унаслідок асиміляторської політики урядових кіл Угорщини та безініціативності й консервативності місцевої, переважно москвофільської інтелігенції навіть на початку ХХ ст. українці перебували там «майже на тім становищі, на яким стояли галицькі українці на початку ХІХ ст., та що там народне відродження ще не розпочиналося». Погоджуючись із тим, що закарпатські українці можуть бути і добрими патріотами Угорщини, він разом з І. Франком та іншими діячами культури все ж дотримувався тієї думки, що «вони мають бути свідомими русинами, бути живою і діяльною частиною тої нації, до котрої належать своїм походженням, своєю історичною і духовною традицією».

Незважаючи на, здавалося б, безвихідне становище, В. Гнатюк у статті «Відродження угорських русинів» стверджував: «Не треба перед часом тратити надію на відродження Угорської Руси, поки живогіє-дихає сам корінь народу, хоч і темний – сільський хлібороб. Скоріше чи пізніше пустить той корінь зелені парості і віджие народ, хоч, як здавалося, пропащий. Чим скоріше, тим ліпше!» Врятувати ж закарпатських українців від національної загибелі й відродити може, на його думку, «лише цілковитий поворот до чистої народної мови» [6].

У листах до Осипа Маковея автор неодноразово звертається до проблеми угорських українців: «З угорської Руси такі ще будуть люди, Коби ли і в нас було більше Русинів, а менше Рутенців» [3]. В. Гнатюк чудово розуміє, що найпершим кроком у популяризації і повноцінному функціонуванні української мови є видавництво і розповсюдження національної літератури. Велику увагу він приділяє ознайомленню маляр із кращими надбаннями русинів на ниві художнього слова: «Шевченка і Франка вже там переводять двоє людей, по них підуть Федькович, Вовчок, Нечуй, може й другі. Може статися і так, що там відчують потребу руських видавництв» [1].

Окрім того, недостатньо, на думку В. Гнатюка, задовольнитися лише поширенням перекладної літератури, – потрібно плекати власні літературні таланти. Тому з таким піднесенням пише він про малярського поета, якого захопив писати вірші руською мовою. «Треба ще сказати, що в Угорщині ті люди, котрі туляться до русинів, більше знають на російській, ніж на українській, але нам треба конечно засилати їм наші книжки, щоб заволоділи цілковито нашою мовою, а тоді й будуть могли вони стати борцями за українську ідею. Додам ще, що малярське правительство не дивиться криво на українців, лиш на росіян, а що немає доброї інформації про наш рух, тож тисне угорських русинів думати, що вони самі москалі» [2].

В. Гнатюк дбав про розвій і повноцінний розвиток національної культури. Добрий знавець народних звичаїв і традицій він був противником непродуманих нововведень, особливо тих, які стосувалися швидкоплинної моди на новітні тенденції. У листі до О. Маковея читаємо: «Американська свобода (Дмитрів) не лише дораджує змінювати народні одяги на «панські», але навіть посміхаються з перших, вихваляючи другі. Мене се вразило тому 1) що народні наші одяги переважно суть красні...; 2) зміна одягу навіть на «панські» не зробить мужика культурним» [3].

Дослідник переймався питаннями культури та освіти, а також був захоплений збиранням скарбів народної поезії І. Франко назвав Володимира Гнатюка «феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один»

Отже, на сьогодні діяльність В. Гнатюка залишається об'єктом пильної уваги дослідників. Але враховуючи те, що наукова спадщина В. Гнатюка є значною як за обсягом, так і за діапазоном наукових інтересів, вивчення епістолярію потребує подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. Гнатюк В. Лист до Осипа Маковея / В. Гнатюк // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 59. – Од. зб. № 753

2. Гнатюк В. Лист до Осипа Маковея / В. Гнатюк // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 59. – Од. зб. № 755
3. Гнатюк В. Лист до Осипа Маковея / В. Гнатюк // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 59. – Од. зб. № 758
4. Гнатюк В. Лист до Осипа Маковея / В. Гнатюк // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 59. – Од. зб. № 763
5. Гнатюк В. Лист до Осипа Маковея / В. Гнатюк // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 59. – Од. зб. № 785
6. Гнатюк В. «Відродження угорських русинів» / В. Гнатюк // Буковина. – 1907.
7. Дей О. Володимир Гнатюк – дослідник народної творчості / О. Дей // Сторінки з історії української фольклористики. – К., 1975. – С. 190 – 250.
8. Мушинка М.І. Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі : дис. ... д-ра. філол. наук у формі наук. доповіді: 10.01.09 / АН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К, 1992. – 33 с.
9. Стеблій Ф. Володимир Гнатюк – дослідник національного відродження на західноукраїнських землях / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 3-4. – С. 288 – 307.
10. Яценко М. Володимир Гнатюк: Життя і фольклористична діяльність / М. Яценко. – К., 1964. – 287 с.

Прыймак И. В. Эпистолярный дискурс В. Гнатюка (на материале архивных источников).

Аннотация

В статье исследуется эпистолярное наследие В. Гнатюка и Осипа Маковея. Акцентируется внимание на вклад В. Гнатюка в различные аспекты общественной, культурной и литературной жизни.

Ключевые слова: *эпистолярный дискурс, украинская литература, национальное возрождение.*

Prymak I. V. Paper-collection discourse by V. Gnatyuk (on material of archive sources).

Summary

Volodymyr Mykhailovych Gnatyuk plays a leading role among prominent scientists that belong to Lviv school of linguistics.

The period of the turn of the Century (XIX – XX) was significant in nation's history. It was characterized by activation of social, political, artistic life. V. Gnatyuk was a prominent figure in that time.

Research of works by Volodymyr Gnatyuk was started back in early XX Century after publication of his first works that were highly evaluated by the critics.

In general, the research of works by the famous Ukrainian writer at the beginning of the XXI Century comprises a big number of research papers and critical materials regarding the works by V. Gnatyuk. However, a big share of manuscripts is still difficult to access and is not included to a complex reference analysis. In fund 83 «V. Gnatyuk» of the department of manuscripts and textual study of Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Science of Ukraine, a collection of works by V. Gnatyuk is stored.

In this article, we will analyze the paper-collection dialogue between V. Gnatyuk and O. Makovey. Archives account for around several dozens of letters, the first one dating back to 1895.

In the paper-collection discourse, the respondents talk about urgent issues of that period: preservation of national and cultural identity, collection and research of ethnographical materials, honoring I. Franko.

The researcher analyzed issues of culture and education, and was also engaged in collecting the treasures of folk poetry. I. Frnako called Volodymyr Gnatyuk «a phenomenally happy collector of any ethnographical material that was not probably trusted by neither of our ancient collectors».

Key words: *paper-collection discourse, Ukrainian literature, національне revival.*